



ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԸԿԸՆ ԵՒ ԲՆԸԿԸՆ

ԳԻՏԵԼԵԱՑ

Ժ. ՏԱՐԻ ԹԻԻ 3.

1852

ՓԵՏՐՈՒԱՐԻ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՑԻՆ

Աշխարհիս անխոր դարձեր է՝:

ԲԱՅՑ թէ որչափ սխալ ճամբայ է թողուլ որ ամէն մարդ իր ուղած ճամբով կատարելութեան հասնի, օրինակով լաւ ևս կը հասկըցուի: Վրանի մը հոգի ուզեր են Պօլսէն Տավութ փաշա երթալ, ճամբան չեն գիտեր. մէջերնէն մէկը կ'ըսէ թէ հետերնիս առաջնորդ մը առնենք. մէկալնոնք կը սկսին վրան ծիծաղիլ, ըսելով թէ երթալու տեղերնիս գիտենք Տավութ փաշան է. աս ճշմարտութիւնը գիտնալէն վերջը

ճամբայ ցուցընող մեզի ինչ պէտք է. ամէն մէկերնիս որ կողմէն կ'ուզէ թող երթայ, հերիք է որ գիտենք թէ Տավութ փաշա պիտի երթանք: Եսանկ ըսելով ճամբայ կ'ելլեն. իրարու կը հարցընեն թէ ուրեմն որ ճամբով երթանք. մէջերնին խորհուրդ կ'ընեն որ շիտակ, աղէկ, հանգիստ ճամբաներէն երթան. դիմացնին կը գտնեն մէկ աղէկ ճամբայ մը, կը սկսին երթալ: Ճամբան մէկը կը հանդիպի, բարև կու տայ, կը հարցընէ թէ ուր կ'երթաք: Պատասխան կու տան. ինչ կը խառնուիս, ուր որ կ'ու

1 Տես երես 3:

զենք կ'երթանք : Այն , կ'ըսէ ան մարդը , ես մինակ եմ , Տավուժ փաշա պիտի երթամ , ընկեր մը կը փնտռեմ որ ճամբան մէկ տեղ ընկերութիւն ընենք : Պատասխան կու տան թէ մենք ալ ահա հոն կ'երթանք , կ'ուզես մեզի հետ եկո , ահա մենք շիտակ , հանգիստ ճամբայ մը գտանք ուսկից կերթանք : Մարդը երբ կը լսէ , կը զարմանայ ու կ'ըսէ թէ ատ ճամբով Տավուժ փաշա չերթըցուիր , Տավուժ փաշան աս կողմն է՝ ըսելով , գնացողներուն կրճնրկի կողմը քարոտ ճամբայ մը կը ցուցնէ : Ընտրելու վրան կը ծիծաղին ըսելով . գնա՛ բանդ յիմար մարդ , ան քարոտ ճամբէն ո՞վ կ'երթայ , մենք ասանկ աղէկ շիտակ ճամբէն կ'երթանք : Մարդը զարմանալով ու կարծելով թէ ինքը անոնց երթալու տեղը չհասկըցաւ . նորէն կը հարցնէ թէ այդ ճամբով ո՞ւր կ'երթար : Ընտրելու վրան աւելի ծիծաղելով ու կանչուրուտելով կ'ըսեն . Տավուժ փաշա պիտի երթանք ըսինք , խո՛ւ ես , ի՛նչ ես , չհասկըցա՛ր : Մարդը այն ժամանակը նորէն կ'ըսէ , թէ այդ ճամբով Տավուժ փաշա չերթըցուիր , Տավուժ փաշան երթալու տեղ աւելի կը հեռանաք : Ընտրելու վրան արհամարհելով զմարդը կը դառնան իրենց ճամբան ըսելով . յիմար դու գնա բանդ , մեզի ճամբանուս արգելք մ'ըլլար , մեզի հերիք է որ կ'ուզենք Տավուժ փաշա երթալու , և մեր կամքն է , ազատ ենք , որ ճամբով կ'ուզենք ան ճամբով կ'երթանք . մենք քեզի պէս խենթ չենք որ շիտակ աղէկ ճամբան թողունք ու քարոտ անպիտան ճամբով երթանք , կ'ըսեն ու գլուխնին կախած իրենց ճամբան կը շարունակեն խաղալով ինտալով առաջ կ'երթան : Երբ են որ իրեք ժամու ճամբայ է Պօլսէն ինչուան Տավուժ փաշան . բայց իրեք ժամը կ'անցնի , ինտալնին կը դադրի , տարակոյսը զիրենք կ'առնէ . չորս ժամէն աւելի կը քալեն , կը հոգնին . և կը տեսնեն որ հասնելիք չունին . կը յուսահատին , ճամբուն վրայ կը նստին . չեն գիտեր ինչ ընելիքնին : . . . Ճամբորդ մը կը հանդըպի , կը հարցընեն թէ

Տավուժ փաշան ասկից ո՞րչափ հեռու է . ճամբորդը զարմանալով կ'ըսէ . Տավուժ փաշան աս կողմերը չէ , Պօլսոյ ետեւի կողմը կ'իյնայ , ասկից հոն եօթը ութը ժամուան մէջ հազու կ'երթըցուի : Տես հիմա ան մարդկան յուսահատութիւնը , ազատութեամբ իրենց ուզած ճամբէն երթալուն պտուղը . ճամբայ ցուցնողը արհամարհելնին մեծ անխելքութիւն ըլլալը հիմա կ'իմանան : Այն թէ միայն Տավուժ փաշա չկրցան երթալ , այլ Պօլիս ետ դառնալու ալ ոյժ չկայ վրանին , անօթի ծարաւ անծանօթ ճամբուն վրայ մնացին : Ետ ուշ խելունին գլուխնին եկաւ . հիմա իմացան թէ երթալու տեղը գիտնալն հերիք չէ , այլ ճամբան ալ պէտք է սովորիլ , և գէշ ալ ըլլայ քարոտ ալ ըլլայ՝ այն ճամբէն պէտք է երթալ : Իրենց անմտութիւնը ինչպէս որ պէտք է իմացան . բայց ի՛նչ օգուտ , անմտութեան փնասը կրելն ետեւ : Մտածէ հիմա թէ ինչպէս կ'անիծեն այն իրենց ազուոր երեցած ճամբան՝ որ պատճառ եղաւ իրենց մոլորելուն . բայց չէ թէ ճամբան է պատճառ , այլ իրենց անմտութիւնը :

Կիտեմ որ հիմա , սիրելի ընթերցող , աս պատմութեանը չես հաւտար , սուտ է կ'ըսես , այդչափ անխելք մարդ ալ կ'ըլլայ կ'ըսես աշխարհիս վրայ . բայց եկ տես որ գուցէ դուն ալ անոնցմէ մէկն ես , ու քու բռնած ճամբուդ դուն ալ չես հաւնիր . և չէ թէ միայն չես հաւնիր , այլ և չես հաւտար ալ թէ ասանկ անխելք մարդ կը գտնուի աշխարհիս վրայ . և սակայն պէտք է որ հաւտաս , որովհետեւ աշխարհիս մէջ շատերը ասանկ ճամբայ բռնած կ'երթան :

Բայց հիմա աս օրինակով իմացարժէ մարդուս իր վախճանին հասնելու ճամբուն մէջ ազատութիւն փնտռել չըլլար : Երբ կ'ուզես մէկ վախճանի մը հասնիլ , ան վախճանին ճամբան որն որ է , ուզես չուզես ան ճամբէն պէտք է երթաս , որ ան ուզած վախճանիդ հասնիս : Ընտրութեան

բարոյական ճամբուն մէջն ալ գտնուիր ճակընալէն ետքը . հիմա քիչ մը քըննենք կոյր ազատութեան փոսին մէջ ընկողներուն գործքերը՝ որք են բովանդակութիւն վեց տեսակ չարեաց , որոնցմով առանց քննելու ուզած ճամբանին կ'երթան մարդիկ . և փոխանակ իրենց փափաքած վախճաններնուն հասնելու՝ աւելի կը հեռանան կը մոլորին՝ ինչպէս որ տեսանք :

Հիմա մէկիկ մէկիկ քննենք մարդկան ըրածները . կ'ըսեն թէ ճամբատութիւնը ճանչցանք , փառքը հանգիստը մեր վախճանն է . աս վախճանին հասնելու համար պէտք է իրարու բարիքն ուզել և Մտուծոյ ալ պարտուպատշաճ յարգութիւնը տալ : Ատեհն կը դռնան կ'ըսեն՝ թէ զամէն մարդ պէտք է ազատ թողուլ որ իրեն բարի երեցածն ընէ . աս խօսքէն առաջ կու գայ փոսին մէջի առջի չարիքը . այսինքն թողուլ զամէնքը իրենց ուզած և բռնած ծուռ ճամբուն մէջ , ըսելով թէ ամէն մարդ ինչ ճամբայ կ'ուզէ թող բռնէ , այն փնաս մը չունի մարդկութեան . թող նա զիս չարհամարհէ , ես ալ զինքը չեմ արհամարհեր : Իրար չարհամարհելը շատ աղէկ . սակայն ճամբայ ցուցնելը զմարդը արհամարհել չէ : Ա՛եծ սխալմունք չէ՞ ըսելը թէ պէտք չէ իրարու ճամբայ ցուցնել . և թէ ճամբայ գացողը պէտք չէ՞ որ տարակուսի թէ արդեօք շիտակ է իր բռնած ճամբան , տեսնելով որ ամէնքը իր բռնած ճամբէն չեն երթար . և սխալ չէ՞ չտարակուսիլը , չքննելը թէ սա , նա իսելացի մարդիկ ինչո՞ւ իմ ճամբէս չեն գար : Մտով չեմ ուզեր ըսել թէ մարդիկ իրար արհամարհեն , կուրին , իրար նախատեն . այլ սիրով իրարու պատճառները քննեն հասկընան , և սկսին ընկերութեամբ իրարու օգնելով մէկ շիտակ ճամբէն երթան :

Հիմա հոս քիչ մը մտածէ՛ ու տես՝ թէ աս ըսածներս չընողը յիմար չէ՞ . և ինչ տեսակ յիմար , որ կ'ըսես թէ աշխարհիս մէջ չգտնուիր : Արչափ և որ պիտի ծաղրական մտածութիւն է ը-

սել՝ թէ հերիք է որ ամէնքն ալ մտքերնին դրեր են որ Տալու թ փաշա պիտի երթան , թող մէջերնին կուխ խօսակցութիւն չըլլայ , իրարու պատուոյն դպչել չըլլայ , թող ամէն մարդ իր ուզած ճամբով երթայ , ես ալ իմ ուզած ճամբովս կ'երթամ . հերիք է որ իմաստութիւնը ծաղկի , մարդկութիւնը առաջ երթայ : Ի՞նչ բանի կու գայ այն իմաստութիւնը որ հիմն չունի , և ըզմարդ իր վախճանին չկրնար հասցընել . ինչ մարդկութիւն է այն՝ որ մարդկութեան վախճանին հասնելու ճամբան չգիտեր :

Հիմակուան ժամանակս Աբրոպայի մէջ շատ մարդիկ այս յիմարական սկըզբան վրայ հաստատուած կ'երթան , անոր համար այսպիսի իմաստութեան դարու մէջ անհնարին խռովութեան մէջ կը ծփին անդադար :

Այս առաջին մեծ չարիքին դարմանը հոգալու համար այս համառօտ ծանօթութիւնը բաւական սեպելով , անցնինք տեսնելու այս կոյր ազատութեան փոսին մէջի երկրորդ չարիքը :

Առանց քննութեան կատարեալ ճանաչմունք չըլլար , և առանց ճանաչման ազատութիւն չգործածուիր . վասն զի շիտակ ճանաչմունք չունեցողը տգիտութեան գերին է . մինչդեռ մարդը կ'ուզէ որ իր հանգիստը և փառքը գտնէ , սխալ ճանաչմունքը , տգիտութեան շրջութաներով մարդուն միտքը և կամքը կուպկրպած , այնպէս մոլար ճամբաներու մէջ քաշքուտելով տանելով կը չարչարէ . և մտքին աշուրներն ալ կուրցուցած , գացած ճամբուն ծայրը ո՛ւր հասնելիքը չտեսներ . և երբեմն թէ որ քիչ մը միտքը վրան գալով տարակուսի թէ ինչ է ըրածը ուր է գացած տեղը , սիրտը հանգչեցընելու համար սխալ ճանաչմունքէն սովորած առակը կ'ըսէ , Ա՛մէն մարդ ազատ է ուր կ'ուզէ երթայ , ինչ կ'ուզէ ընէ . իրարու արգելք պէտք չէ ըլլալ : Այսպիսի ընդհանուր առած մը առանց կարևոր պարագաները հասկըցընելու որչափ սխալ ըլլալուն վրայ չսփաւոր խօսեցանք : Այսպ անոր

փաստները դեռ պիտի տեսնենք, ինչուան որ ամէն չարիքները յայտնուին, և ամէն միտքեր աս տեսակ ազատութեան սխալ ըլլալուն վրայ համոզին և զգուշանան, անկից հետեւած չարիքներէն վախնալով, և յայտնի տեսնելով որ այդպիսի ազատութիւն չի կրնար ըլլալ: Մէկը դիմացը տուփ մը կը տեսնէ կը դառնայ կ'ըսէ՝ թէ ես ազատ եմ, տուփին մէջ առանց նայելու ինչ որ կ'ուզեմ այն բանը կայ կ'ըսեմ, և այն ըսածս ինծի համար շիտակ է. պէտք չէ որ ուրիշները իմ սխալս բռնեն, չես գիտեր ըսեն, ու շիտակն ինձ իմացընեն. և ուրիշներն ալ ազատ են, իրենք ալ ինչ որ կ'ուզեն թող ըսեն թէ տուփին մէջը կայ, ես ալ իրենց չեմ խառնուիր, և տուփին մէջը թող ինչ որ կ'ուզէ ըլլայ, թող մարդ ալ չգիտնայ, մեզի հոգ չէ, հերիք է որ մենք իրարու խօսքը սուտ չհանենք, տուփին մէջը ինչ ըլլալը հասկըցընել ուզելով: Ազատութիւն ըսածնիս այն է. այս կրնայ ըսուիլ ճանաչմունք. ասոր խենթութիւն չէք ըսեր: Բայց աշխարհս ուզելով խենթութեան գործքեր ընել, և տեսնելով որ աս խենթութիւն բառը լողաներուն ականջին գէշ կու գայ, բառը փոխեր խենթութեան անունը ազատութիւն դրեր են, որով յայտնի կ'ըլլայ որ յիմարանոցին մէջի բնակիչները բոլորն ալ ազատ են: Բայց գէշն այն է՝ որ ասանկով մարդիկ կ'ուզեն հասնիլ իրենց վախճանին, և երբ կը տեսնեն որ ասանկով մտքերնուն դրածն առաջ չերթար. կը սկսին աւաճ կանչել, աշխարհիս անիւր դարձեր է, և կը սկսին խռովիլ և խռովել զուրիշները. խաղաղութիւն, ազատութիւն, ծաղկումն կը փնտռեն, ճշմարտութեամբ ամէն բաներնիս գործենք կ'ըսեն, և առանց քննելու գիտցածնին կ'ուզեն առաջ տանիլ. և որովհետեւ ասանկով ուրիշներուն ըրածը իրենց մոլոր մտածութեանը դէմ կ'ելլէ, և որովհետեւ քննել՝ գէշն աղէկէն ընտրել չեն գիտեր, կը սկսին առանց քննելու ուրիշներուն ըրածը դատել. այսպիսի մոլոր ճամբուն հետեւ

ւանքն ալ յայտնի է՝ խռովութիւն և կործանումն:

(Դ)որոսը ազգասիրական հոգւով խօսք մը կ'ըսէ կամ գործք մը կ'ընէ. ուրիշ մը կամ տգիտութեամբ կամ չարութեթ (Դ)որոսին ըսածին և ըրածին միտքը չըհասկըցած կ'երթայ իր բարեկամին կիրակոսին սխալ բան կը հասկըցընէ. կիրակոսին ճանաչմունքը թէ որ շիտակ ըլլար, պէտք էր որ գիտնար մարդկութեան օրէնքը, և ուրիշի վրայ լսած զրպարտութեան, առանց քննելու ըստ օրինի, պէտք չէր որ հաւտար: Ասան գի աւելի պիտի փնտս կը հասցընէ աշխարհիս այն մարդը որ մէկուն մէկալին տներուն հիմերը կը քակէ, քան զայն մարդը որ անոնց վրայ չարիք լսած, առանց քննելու կ'աւտայ: Աստմողին խելքին փչեց՝ պատմեց մէկ չարիք մը, կիրակոսն ալ լսեց, հաւտաց. անմեղ (Դ)որոսն եղաւ չարագործ: (Դ)որոսին անկէ վերջը աչքը լոյս, ալ եթէ կրնայ՝ թող ինքզինքը արդարացընէ: Այն մէկ ստասացին պատմած չարիքը տնէ տուն, ահանջէ ականջ կը պտրտին, մէյմէկ քիչ ալ ամէն մէկը վրան աւելցընելով, ալ (Դ)որոսին ազատում չկայ, ուզէ չուզէ չարագործ ըլլալը պէտք է որ յանձն առնու:

Այս մեծ սխալմունքս հիմա ամէն աշխարհի մէջ հասարակ բան մը եղեր է, որովհետեւ ամէնքը մտքերնին դրեր են՝ թէ իրենք ճանչնալ դատել գիտեն, ամէն բան կ'ուզեն իմանալ, և ամէն բանի վրայ դատաստան ընել: Այս մէկ գիպուածի մէջ չէ, մէկ հոգւոյ վրայ չէ. այլ առ հասարակ գրեթէ ամէն մարդու վրայ, ամէն լուսաւորեալ կարծուած աշխարհքներու մէջ, ամէն քաղքի մէջ, ամէն տան մէջ, ամէն տեսակ խօսքի և գործքի վրայ ծուռ դատաստաններ կ'ըլլուին. միայն թէ հերիք է որ զրպարտողները բարեկամ մարդիկ ըլլան, կամ գոնէ իրենց թշնամի սեպուած մարդիկ չըլլան: Մէկ քաղաք մը կը մտնես, մէկ տուն մը կը տեսնես որ քաղքին կամ տան մէջ ամէնքը խռոված, իրար անցած, ամէնքը իրարու փնտսելու

պատրաստուած, իրար սատանայ կրտսե-
 նեն . պատճառը թէ որ քննես , ուրիշ
 բան չես գտներ , այլ միայն այս , անխեղ
 քուժեամբ ուրիշի վրայ լսած զրպար-
 տութեանը հաւտալ : Ինանկ որ՝ եթէ
 կարելի ըլլայ ու ամենուն իրարու վրայ
 լսածներուն շիտակն հասկըցընես , ա-
 մէնքը պիտի տեսնեն՝ որ ան լսածնե-
 րուն խիստ շատը չէ թէ միայն չկան ,
 սուտ են , այլ և շատն ալ բարիք են ,
 իրենց ուզած , փնտռած գործքերն են ,
 որոնց համար տգիտութեամբ ծուռ
 կարծիքով խռոված տակն ու վրայ ե-
 ղեր են : Եկն անօթի ճամբէն եկած ,
 մէկալն անոր սիրոյ համար կերակուր
 կը պատրաստէ , ճամբորդին քովի մար-
 դը ականջէն կ'ըսէ՝ թէ ներսը թոյն կը
 պատրաստեն , հիմա պիտի քեզի հրամ-
 ցընեն : Եկը պնակով նուռ հատիկ
 ըրած սեղանին վրայ դրեր է . դիմացի
 դրացւոյն բարեկամը կու գայ պատու-
 հանէն կը տեսնէ , տանտիրոջը կ'ըսէ՝
 թէ դիմացի տունը արհեստով կրակ
 պատրաստեր է , որ յանկարծ աս տանը
 վրայ պիտի նետէ ու զմեզ տնով տեղով
 պիտի այրէ : Եկը ձեռքը ծոցը կը
 խոթէ որ աղքատին քանի մը ստակ ու
 դորմութիւն տայ , աղքատին ականջէն
 մէկալը կը փչէ՝ թէ փախիր աստի , ա-
 հա սա մարդը ծոցէն պզտի դանակ մը
 կը հանէ , քովզ գալուն պէս պիտի ըզ-
 քեզ զարնէ : Եկը մէկալին վրայ գը-
 թալով իր քովը կը կանչէ որ գործքի մը
 վրայ դնէ , ուրիշ մը՝ մ'երթար , կ'ըսէ ,
 նա զքեզ գերի պիտի ընէ , որ աւելի
 խեղճութեան մէջ ձգէ զքեզ : Եկը
 իր բանին անյաջողութեանը համար
 մտմտութեամբ ճամբան մ'երթայ , մէկալն
 եկեր անոր բարեկամին կ'ըսէ՝ թէ զքեզ
 փոսը ձգելու համար հնարք մտածելու
 հետ է : Եր մէկն ըսեմ , անթիւ ան-
 համար խեղճ մարդիկը իրար անցընելու
 և թշուառացընելու ճամբաներ :

Եր արհիս վրայ 'ի սկզբանէ 'ի վեր
 ամէն թագաւորութեանց և ազգաց
 մէջ՝ ամենէն մեծ թշուառութեան և
 իրենց բոլորովին կործանման պատճառ
 այս է եղած : Բայց մարդկան մէջ ա-

ւելի իմաստունները սովորական մար-
 դիկներէն աւելի բան մ'ալ սովորած են ,
 զորն որ կը գործածեն ալ աւելի իրենք
 զիրենք և զուրիշները թշուառացընե-
 լու : Ետ անգամ փորձով տեսած են՝
 թէ առանց քննելու բարեկամին հաւ-
 տալով շատ վնասներ կը ծագին , կ'ըսեն
 թէ նաև բարեկամին չարախօսութեան
 ցը պէտք չէ հաւտալ . բայց իրենք զա-
 մէնքը կը դատեն և կը դատապարտեն
 բարեկամի խօսքով և կամ իրենց մտա-
 ցը մակաբերութեամբ , և ուրիշներէ
 աւելի վստահութեամբ . վասն զի մրտ-
 քերնին դրած են թէ իրենք կանոնը
 գիտեն . ինչ օգուտ որ գործադրութիւ-
 նը չեն գիտեր . և գործադրութեան կա-
 նոնը միայն գիտնալով , և առանց քննու-
 թեան գործելով աւելի կը սխալին :

(ՄՆԱՅԱԾՆ ՈՒՐԻՇ ԱՆԳԱՄ)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Մեղուայի Նաաբեկոպիւնը :

ՂԱՓՈՒԼԵՈՒՆ ԵՆՅԱԿԸՆ ԵՏԵՐ՝ 1815^{ին}
 գաշանց զօրութեամբ Ղաղղիացիք ի-
 րաւունք ունենալով նորէն Սենեկա-
 լիայի տիրելու՝ որն որ Ղաղղիէի ծովե-
 զերքը կ'ընայ , շուտ մը պզտիկ նսաւ-
 տորմիղ մը պատրաստեցին և Եօմարէյ
 անունով զինուորական նաւակետին
 յանձնեցին , որն որ 1815^{ին} Յունիսի
 17^{ին} է կղզիէն ճամբայ ելաւ : Ենա-
 ւատորմիկն նաւերն էին Սեդուսա Քրէ-
 կաիւ , որ 14 թնդանօթ ունէր , Եքօ
 Կրիլիւ , Եուար նպարաբարձը և Երգոս
 Կոպիւ . բայց ասոնք որ պէտք էր միա-
 բանութեամբ երթային՝ իրարմէ բաժ-
 նուեցան , և Սեդուսան լաւ քալուկ
 ըլլալուն ամենէն առաջ անցաւ . աս նա
 ւատորմիկն հրամանատարը , որ Սեդու-
 սան հեծած էր , մտածեց որ միս մինակ
 ճամբայ ընէ , և ժամադրութեան տեղը
 սուրբ Եուզովիկոս կղզին օրոշեց : Եկը